

เทศกาลและพิธีกรรม : ประเพณีไทยคือสายใยสื่อสัมพันธ์สร้างสรรค์ความสามัคคีในสังคม
Festivals and Rituals: Thai tradition is a connection that creates unity in society

ณัฐพงษ์ อิ่มทอง, ณัฐสันต์ นันทวัฒน์, สังขพงษ์ ชมภู¹

Natthaphong Imthong , Natthasan Nanthawat, Sangkapong Chombhu

บทคัดย่อ

ความสามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน เพื่อช่วยเหลือกัน มีเทศกาลและพิธีกรรมต่างๆ เป็นสื่อสร้างสรรค์สายใยสัมพันธ์ในสังคม ให้เกิดความรักความสามัคคี ความเสียสละ มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อมอ่อนโยนต่อกันตามสถานะเพศวัย เทศกาลและพิธีกรรมในแต่ละท้องถิ่นถึงจะมีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นแต่ละภาค แต่คนไทยทุกภาคส่วน ทุกคนก็มีความรู้สึกว่าเป็นคนไทยเหมือนกัน และบ่งบอกถึงความเป็นมาของชาติได้

คำสำคัญ: เทศกาล, พิธีกรรม, ความสามัคคี

Abstract

Unity is readiness together. To help each other There are various festivals and rituals. It is a medium for creating connections in society. To create love, unity, sacrifice, respect, humility, and gentleness towards each other according to gender and age status. Festivals and rituals in each locality are different according to the beliefs of each locality and region. But Thai people from all sectors Everyone also feels like they are Thai. and can indicate the history of the nation.

Keywords: Festivals, Rituals, Harmoniousness

บทนำ

ความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสรรค์สายใยสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของสังคม โดยมีหลักการสร้างความสามัคคี เทศกาลและพิธีกรรมในสังคมไทยที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต เกี่ยวกับการทำมาหากิน เกี่ยวกับท้องถิ่นหรือกลุ่มชน มีระบบความเชื่อ ความคิดเห็นเชิงลบและเชิงบวก เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็ง เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ขจัดความกังวล ความไม่มั่นใจ มีระบบความเชื่อช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติ สิ่งดังกล่าวนี้เป็นนามธรรมนำมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม เป็นกระบวนการหล่อหลอมให้บุคคลในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างสายใยสัมพันธ์ในสังคม ทำให้เกิดความสงบสุข มีความสามัคคี รักใคร่ กลมเกลียว อันนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกในสังคมไทยต่อไป

¹ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์กำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 E-mail:moo4747@hotmail.com

หลักการสร้างความสามัคคี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า “สามัคคี” หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกันที่พร้อมเพรียงกันทำ ร่วมมือร่วมใจกันทำ โดยมีคุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคีและมีน้ำใจ เพื่อเป็นแนวทางนำไปปลูกฝัง ให้กับชุมชนคนในชาติ ได้นำไปประพฤติปฏิบัติ โดยเป็นพื้นฐานความร่วมมือของสถาบัน ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ในการพัฒนาให้เป็นคนดีมีความรู้และอยู่ดีมีสุข (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

ดังนั้น ความสามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกันความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการเกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาर्डเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิดความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์ โดยอาศัยเทศกาลพิธีกรรมในแต่ละภาคส่วนเป็นสื่อสายใยสัมพันธ์สร้างสรรค์ความสามัคคี

ความสามัคคี มีด้วยกัน 2 ประการ คือ

1. ความสามัคคีทางกาย ได้แก่ การร่วมแรงร่วมใจกันในการทำงาน
2. ความสามัคคีทางใจ ได้แก่ การร่วมประชุมปรึกษาหารือกันในหมู่คณะเมื่อเกิดปัญหา

ความสามัคคีดังที่ว่าจะเกิดมีขึ้นได้ต้องอาศัยเหตุที่เรียกกันว่าสาราณียธรรมธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันกระทำซึ่งความเคารพพระหว่างกันอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีความสุขความสงบไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันทำร้ายกันมี 6 ประการ คือ

1. ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงานกัน ใน ร่วมกิจการร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือธุระต่างๆ โดยเต็มใจแสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยเหลือบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีกล่าวสุภาพแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
3. คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตเมตตาปรารถนาดีคิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันมองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน
4. ได้มาแบ่งปันกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน
5. ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวมไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือทำความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ
6. ปรับความเห็นให้เข้ากัน คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันมีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้หลักการที่สำคัญยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงามหรือจุดหมายอันเดียวกัน

ธรรมทั้ง 6 ประการนี้เป็นคุณธรรมที่มีคุณค่าก่อให้เกิดความระลึกถึงกันความเคารพนับถือกันและกันเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันความทะเลาะเบาะแว้ง ความวิวาทบาดหมางแก่งแย่งชิงดีกัน เพื่อความพร้อมเพรียงร่วมมือกันผนึกกำลังกันเพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2552)

ดังนั้น สิ่งที่จะนำมาเป็นสื่อกลางสร้างสรรค์ความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น ในสังคมคนไทยจึงจะมีเรื่องเทศกาลและพิธีกรรม ประเพณีไทย เข้ามาเกี่ยวข้องเป็นตัวเชื่อมสื่อในการสร้างสรรค์ความสามัคคี โดยจะเป็นไปตามฤดูกาล โดยเฉพาะสังคมคนไทยที่ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา จึงมีเทศกาลและพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาเข้าเกี่ยวข้องเสียเป็นส่วนใหญ่ และนำมาเป็นพลังสื่อสร้างสรรค์ในการสร้างความสามัคคี เพราะเป็นต้นทุนที่สำคัญของสังคมไทย เนื่องจากเทศกาลและพิธีกรรมประเพณีไทยทางพุทธศาสนา คือองค์รวมของวิถีคิดคุณค่าและอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาภายใต้ภูมิปัญญาและการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์

เทศกาลและพิธีกรรม

เทศกาลและพิธีกรรมประเพณีไทยเป็นกิจกรรมทำกันอยู่ในปัจจุบันที่เป็นสื่อกลางสร้างสรรค์ความสามัคคีทางจิตใจเป็นกรอบแห่งความประพฤติของชุมชน ในรอบปีหนึ่งๆ จะมีเทศกาลและพิธีกรรมประเพณีไทยสิบสองเดือน ดังนี้ คือ

1. เดือนมกราคม

งานกาชาดและงานรวมเผ่าไทยมุกดาหาร มะขามหวานชายโขง จังหวัดมุกดาหาร งานเทศกาลร่มบ่อสร้างและศิลปวัฒนธรรมสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ งานวันวีรกรรมทหารเรือไทยในยุทธนาวีที่เกาะช้าง จังหวัดตราด ประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ งานอนุสรณ์ดอนเจดีย์ และงานกาชาด จังหวัดสุพรรณบุรี งานไม้แกะสลักบ้านถาวร จังหวัดเชียงใหม่ งานเทศกาลอาหารและผลไม้นครปฐม จังหวัดนครปฐม

2. เดือนกุมภาพันธ์

งานกาชาด ดอกฝ้ายบาน มะขามหวานเมืองเลยจังหวัดเลย งานมหรหรรพ์หุ่นฟางนางงานของดี และงานกาชาดจังหวัดชัยนาท งานเมืองสามหมอกจังหวัดแม่ฮ่องสอน งานพระนครคีรีเมืองเพชรจังหวัดเพชรบุรี งานไม้ดอกไม้ประดับจังหวัดเชียงใหม่ งานสะตอกช้างลำปางจังหวัดลำปาง งานไหว้พระธาตุข่อยแสนเมืองแพร่แห่งทุ่งหลวงจังหวัดแพร่ งานนมัสการพระพุทธชินราชจังหวัดพิษณุโลก งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี งานนมัสการองค์พระธาตุพนมจังหวัดนครพนม งานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจังหวัดปัตตานี งานมหรหรรพ์โปงลางแพรวาและงานกาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์ งานบุญเบิกฟ้าและกาชาดจังหวัดมหาสารคาม งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจังหวัดสมุทรสงคราม งานวันมะปรางหวาน และของดีที่นครนายก จังหวัดนครนายก งานวันวีรชนค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี งานนมัสการรอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี งานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุจังหวัดนครราชสีมา งานนบพระเล่นเพลงและฉลองมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร.

3. เดือนมีนาคม

เทศกาลอนุรักษ์เต่าทะเลจังหวัดพังงา งานมหรหรรพ์แข่งขันนกเขาชวาเสียงอาเซียน จังหวัดยะลา ประเพณีเผ่าไทศรีสะเกษและเทศกาลดอกคำฝอยจังหวัดศรีสะเกษ เทศกาลว่าวนานาชาติ จังหวัดกรุงเทพมหานคร งานฉลองวันแห่งชัยชนะที่วสุธารี จังหวัดนครราชสีมา ประเพณีบุญผะเหวดจังหวัดร้อยเอ็ด งานโลกทะเลชุมพร จังหวัดชุมพร งานวันตรารำลึกจังหวัดตราด งานสัปดาห์ท่องเที่ยวหัวหิน และตลาดน้ำดำเนินสะดวกจังหวัดราชบุรี, งานเมืองอยู่หัวน้ำจังหวัดอ่างทอง

4. เดือนเมษายน

งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งจังหวัดบุรีรัมย์ งานบวชพระแห่นาคด้วยช้างของชาวหาดเสี้ยวจังหวัดสุโขทัย งานสรงหลวงเมืองลำปางจังหวัดลำปาง งานประเพณีสงกรานต์ เทศกาลดอกคูณ-เสียวแสนจังหวัดขอนแก่น งานประเพณีสงกรานต์และงานล้านนาไทยในอดีตจังหวัดเชียงใหม่ งานเทศกาลพื้ยาจังหวัดชลบุรี งานประเพณีสงกรานต์พระประแดงจังหวัดสมุทรปราการ งานประเพณีกองข้าวจังหวัดชลบุรี งานวันแคนตาลูปและของดีเมืองอรัญ จังหวัดสระแก้ว งานประเพณีสงกรานต์ชาวมัญญะจังหวัดนนทบุรี งานวันอนุรักษ์มรดกไทยและมหรหรรคมชิงแชมป์หนังตะลุงจังหวัดปัตตานี งานปอยส่างลองจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

5. เดือนพฤษภาคม

เทศกาลผลไม้และของดีจังหวัดระยอง งานประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร เทศกาลลิ้นจี่และของดีเมืองเชียงรายจังหวัดเชียงราย งานประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญชัยจังหวัดลำพูน งานวันเกษตรและของดี จังหวัดปราจีนบุรี

6. เดือนมิถุนายน

งานประเพณีการละเล่นผีตาโขนจังหวัดเลย งานวันระกำหวานและผลไม้เมืองตราดจังหวัดตราด เทศกาลของดีเมืองจันทน์ผลไม้จังหวัดจันทบุรี งานวันสุนทรภู่จังหวัดระยอง งานวันทุเรียนโลกจังหวัดจันทบุรีงานบุญบั้งไฟจังหวัดหนองบัวลำภู

7. เดือนกรกฎาคม

ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีตักบาตรดอกไม้จังหวัดสระบุรี งานพื้ยา มารathonจังหวัดชลบุรี งานแข่งขันแคนูและเทศกาลของดีจังหวัดนครนายก.

8. เดือนสิงหาคม

งานวันเงาะโรงเรียนจังหวัดสุราษฎร์ธานี เทศกาลลำไยและของดีเมืองลำพูนจังหวัดลำพูน งานล้านนาพฤษภาชาติ จังหวัดเชียงใหม่ งานส้มโอชัยนาทจังหวัดชัยนาท งานวันผลไม้หลังสวนจังหวัดชุมพร งานเทศกาลขนมเค้กจังหวัดตรัง

9. เดือนกันยายน

งานแข่งขันเรือยาวประเพณีจังหวัดพิจิตร เทศกาลกลางสาดหวานและมหรหรรคมของดีเมืองอุดรดิษฐ์ จังหวัดอุดรดิษฐ์ เทศกาลโคมไฟไหว้พระจันทร์จังหวัดสงขลา งานแข่งขันเรือยาวประเพณีชิงถ้วยพระราชทาน จังหวัดพิษณุโลก งานของดีเมืองนราและการแข่งขันเรือก้อและชิงถ้วยพระราชทาน หน้าพระที่นั่งจังหวัดนราธิวาส งานประเพณีสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรจังหวัดกำแพงเพชร งานแข่งขันเรือยาวประเพณี จังหวัดสิงห์บุรี, เทศกาลหมูย่างเมืองตรัง จังหวัดตรัง เทศกาลถือศีลกินเจ จังหวัดตรัง ประเพณีสารทเดือนสิบ จังหวัดนครศรีธรรมราช

10. เดือนตุลาคม

งานฉลองมรดกโลกบ้านเชียง 5.000 ปี จังหวัดอุดรธานี ประเพณีกินผักจังหวัดภูเก็ต งานแข่งเรือประเพณีจังหวัดน่านจังหวัดน่าน งานประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี งานประเพณีออกพรรษาแห่ปราสาทผึ้งและแข่งเรือยาวชิงถ้วยพระราชทานจังหวัดสกลนคร งานประเพณีชักพระ ทอดผ้าป่าจังหวัดสุราษฎร์ธานี ประเพณีไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม ประเพณีตักบาตรเทโวจังหวัดอุทัยธานี ประเพณีแข่งโพนลากพระจังหวัดพัทลุง ประเพณีจองพาราจังหวัดแม่ฮ่องสอน งานประเพณีแข่งขันเรือยาวชิงถ้วยพระราชทาน จังหวัดปราจีนบุรี

11. เดือนพฤศจิกายน

งานประเพณีแข่งขันเรือยาวชิงถ้วยพระราชทานจังหวัดบุรีรัมย์ เทศกาลเที่ยวพิมายจังหวัดนครราชสีมา งานล่องสะเปาจากเวียงละกอนจังหวัดลำปาง ประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย, งานประเพณีโคมยี่เป็งจังหวัดเชียงใหม่ งานลอยกระทงตามประทีปศูนย์ศิลปาชีพบางไทร แข่งเรือยาวประเพณีชิงถ้วยพระราชทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประเพณีลอยกระทงสายจังหวัดตาก เทศกาลดอกบัวตองจังหวัดแม่ฮ่องสอน งานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์ งานสัปดาห์สะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี เทศกาลอาหารหัวหินจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เทศกาลไหมประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น งานจัดเลี้ยงโต๊ะจีนลิง จังหวัดลพบุรี งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม งานกระบี่เปิกฟ้าอันดามันจังหวัดกระบี่

12. เดือนธันวาคม

งานประเพณีฮีตสิบสองและงานกาชาดจังหวัดอำนาจเจริญ งานแข่งขันเรือใบชิงถ้วยพระราชทาน จังหวัดภูเก็ต งานมหกรรมว่าวอีสานและงานขึ้นปล่องภูเขาไฟจังหวัดบุรีรัมย์ งานอยุธยา มรดกโลกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา งานมหกรรมอาหารจังหวัดเชียงใหม่, งานตากสินมหาราชานุสรณ์ และกาชาดจังหวัดตาก, งานแร่นองทะเลทองอันดามัน จังหวัดระนอง. (<https://sites.google.com>.)

ประเพณี – พิธีกรรมในสังคมไทย

คำว่า ประเพณี (tradition) กับคำว่าพิธีกรรม (rite) มีความหมายใกล้เคียงกันมาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน แต่เท่าที่ผ่านมา คำแรก น่าจะมีความหมายกว้างกว่าคือ กินความไปถึงวิถีชีวิต (way of life) ในขณะที่คำว่า พิธีกรรมมีความหมายไปในเชิงพิธีการ หรือกิจกรรมเฉพาะกิจมากกว่า พิธีกรรมที่พบในสังคมไทยอาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ พิธีกรรมตามเทศกาล (festival) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต (rite of passage) พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งแต่ละพิธีกรรมที่แจกแจงแยกย่อยนี้ ก็ยังมีความเหลื่อมซ้อนกันด้วย

1. พิธีกรรมตามเทศกาล

ในรอบปีหนึ่งๆ จะมีเทศกาลหรือวาระสำคัญมากมาย เช่น ในราชสำนักก็จะมีพระราชพิธีสิบสองเดือน หรือทางภาคอีสานก็จะมี ฮีตสิบสองเดือน เป็นต้น พิธีกรรมตามเทศกาลจึงมักเป็นพิธีกรรมชุมชนหรืออาจเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินก็ได้ สามารถทราบกำหนดเวลาของงานได้ชัดเจน ในขณะที่เราอาจรู้กำหนดการจัดพิธีกรรมวงจรชีวิตได้ในบางพิธีเท่านั้น เช่นเรากำหนดวันบวช วันแต่งงานได้ แต่กำหนดวันถึงแก่กรรมไม่ได้ ยกเว้นบางรายแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก พิธีกรรมตามเทศกาลจึงต้องทำทุกปี ในขณะที่พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิตอาจไม่ทำทุกปีในครอบครัวเดียวกัน

พิธีกรรมตามเทศกาลเสมือนหนึ่งเป็นการวางแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละปีด้วย เสมือนว่ามีแผนหลัก (master plan) ไว้ เช่น ในช่วงหน้าหนาวจะมีประเพณีถวายพินให้ทางวัดเพื่อคลายอากาศหนาว (ประเพณีไทยใหญ่ทาง จ.แม่ฮ่องสอน เป็นต้น)

นอกจากนี้ พิธีกรรมตามเทศกาลเฉพาะที่ปรากฏในสังคมไทยซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น น่าสังเกตว่าในแต่ละปีจะมีเทศกาลถือศีลเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลในเรื่องของการรักษาจิตใจให้สงบ ไม่โกรธ ไม่อิจฉาริษยา พร้อมกับการรักษาสุขภาพกายไปในตัว โดยเฉพาะการงดบริโภคอาหารบางจำพวก หรืองดเป็นช่วงเวลา เช่น ในกลุ่มพี่น้องชาวอิสลามจะมีพิธีถือศีลอด (ตลอดเดือน เรียกเดือนรอมฎอน) งดบริโภคอาหาร-น้ำก่อนตะวันตกดินไปจนถึงตะวันขึ้นของอีกวันหนึ่ง

ในขณะที่พี่น้องชาวไทยเชื้อสายจีนจะมีเทศกาลกินเจ งดการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นเวลาสิบวัน ส่วนพี่น้องชาวไทยนั้นมีเทศกาลเข้าพรรษาที่พุทธศาสนิกชนจะถืออุโบสถศีล (ศีลแปด ซึ่งมีข้อห้ามในการบริโภคอาหารยามวิกาล งดบริโภคเครื่องดองของเมา บทบัญญัติในศาสนาเหล่านี้ทำให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมที่ต้องการให้มนุษย์หยุดสำรวจตนเองทั้งกายและใจ อย่างน้อยก็อาจเป็นกุศโลบายให้ระบวย่อยอาหารในร่างกายได้มีโอกาสพักฟื้นการทำงานลงบ้าง เป็นที่น่าสังเกตว่า เทศกาลถืออุโบสถศีลนี้เริ่มจากเข้าพรรษาในช่วงกลางๆ ปี ไปจนถึงออกพรรษาในช่วงต้น ๆ ของปลายปี ซึ่งจะซ้อนเหลื่อมหรือไล่เลี่ยกับเทศกาลกินเจกับเทศกาลถือศีลตรอมฏอน อย่างไรก็ตามเทศกาลเหล่านี้ก็ควรได้รับการพิจารณา ทบทวนว่าดำเนินไปอย่างที่ไม่กระทบกับการดำเนินชีวิตโดยปกติของคนส่วนใหญ่ หรือทำกันเป็นค่านิยมหรือตื่นตามกระแสสังคม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ เทศกาลกินเจตามคติจีนที่ภายหลังทำให้พืชผักมีราคาสูงกว่าปกติมาก และเครื่องประกอบอาหารเจบางชนิดก็เข้าสู่กระแสธุรกิจแบบทุนนิยมมากขึ้น จนเกิดการโฆษณาแข่งขันกันอย่างมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการบิดผันเจตนารมณ์ของการกินเจไปเป็นเรื่องอื่น ๆ ที่เกิดกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์อันไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของกุศลจิตในเรื่องกินเจ

2. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต

ในชั่วชีวิตของคนเราตั้งแต่เกิดไปจนกระทั่งตายย่อมจะต้องผ่านเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญของชีวิตหลายช่วงด้วยกัน ดังนั้น จึงต้องมีพิธีกรรมในแต่ละช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อหรือช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เพื่อเสริมความมั่นใจ กล่าวคือ เมื่อแรกเกิดก็ต้องมีพิธีทำขวัญเด็กเพื่อให้แน่ใจว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ไม่ตายเสียใน 3 วัน 7 วัน เมื่อโตขึ้นย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็มีพิธีโกนจุก เพื่อแสดงว่าเด็กนั้นกำลังก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ต้องมีภาระรับผิดชอบเพิ่มขึ้นจะได้เป็นคนที่มีกำลังใจมั่นคง และประเพณีแต่งงานที่ขอบที่ควร เฉพาะผู้ชายยังต้องเข้าพิธีบวชเรียนอีก 3 เดือนเมื่ออายุ 20 – 21 ปี จากนั้นก็ถึงระยะของการสร้างครอบครัว ต้องเข้าพิธีหมั้นและแต่งงาน เมื่อเจ็บไข้หรือประสบเคราะห์ก็ยังคงต้องประกอบพิธีเรียกขวัญหรือสะเดาะเคราะห์ เช่นภาคกลางมีพิธีสวดโพชฌงค์ต่ออายุ ส่วนทางภาคเหนือมีพิธีสืบชาติตา และเมื่อตายไปก็ยังต้องทำพิธีเกี่ยวกับงานศพ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการปลอบประโลมญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง พิธีกรรมในวงจรชีวิตจะช่วยเสริมความเข้มแข็งสามัคคีในหมู่เครือญาติได้ดี

3. พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน

ในชนบทไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมนั้น การทำมาหากินอันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชาวไร่ชาวนาต้องพึ่งพาผลผลิตจากธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงเป็นวิถีชีวิตสำคัญของพวกเขา ดังนั้นจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเอาอกเอาใจหรืออ่อนน้อมสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อลดบันดาลให้มีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูก และให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา และทำขวัญข้าวในช่วงเวลาต่างๆ ของการทำนา นอกจากนี้ในภาคเหนือที่มีภูเขามากมาย จึงมีความจำเป็นต้องควบคุมน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกไม่ให้มีมากหรือน้อยจนเกินไป ซึ่งเรียกว่าระบบเหมืองฝาย เขาจึงต้องทำพิธีเลี้ยงผีฝาย หรือในภาคอีสาน เมื่อมีความแห้งแล้งเกิดขึ้นในฤดูทำนาก็ต้องทำพิธีจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากพญาแถน เพราะต้องอาศัยน้ำฝน ส่วนชาวประมงในลุ่มแม่น้ำโขงทางตอนเหนือเมื่อถึงฤดูกาลล่าปลาบึกก็ต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อขจัดอุปสรรคในการจับปลา ในขณะที่คนทำนาเกลือแถบสมุทรสงคราม สมุทรสาครยังมีศาลผีประจำนาเกลือ เป็นที่สักการบูชา เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความ

มั่นใจในธรรมชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของตนให้การทำมาหากินของตนสะดวกขึ้น ปลอดภัย และได้ผลผลิตมาก

4. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับท้องดินหรือกลุ่มชน

พิธีกรรมนี้มักจะเกี่ยวข้องกับเทวดา หรือผีที่ปกปักรักษาและคุ้มครองหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจะต้องมีส่วนร่วม เพื่อสวัสดิภาพ ความมั่นคง ความเจริญของหมู่บ้าน อย่างเช่น การเลี้ยงผีเจ้าเมืองของไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน การทำพิธีไหว้เสาอินทขิลของชาวเชียงใหม่ พิธีเลี้ยงศาลผีปู่ตาของชาวอีสาน พิธีไหว้พระจันทร์ของชาวจีน หรืองานทำบุญเดือนสิบของชาวกะเหรี่ยงได้ ในแถบอำเภอบางพลี จ.สมุทรปราการ ก็พบว่าผีที่ส่งเรือเสดาะเคราะห์ที่ชาวบ้านจะปั่นดินเหนียวเป็นรูปคนและสัตว์ (เช่น วัว ควาย หมู หมา) เท้าจำนวนชีวิตในแต่ละบ้าน ใส่เรือที่ทำจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ขนาลำไม้ไผ่ผูกมัด พร้อมข้าวปลาอาหารตามสมควร นำมารวมกันในช่วงหลังสงกรานต์ แล้วทำพิธีเลี้ยงผีประจําถิ่นของตน จากนั้นก็จะลอยเรือนี้ไปตามสายน้ำเสมือนว่าได้ส่งสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดในบ้านให้ภูติผีแล้ว เชื่อว่าเป็นการเสดาะเคราะห์ให้และจะทำเช่นนี้เพื่อหลอกผีเป็นปีๆ ไป

จะเห็นว่าพิธีกรรมทั้ง 4 ประเภทนี้อาจคาบเกี่ยวกันก็ได้ เช่น ประเพณีวิ่งควาย เป็นทั้งประเพณีตามเทศกาล (เข้าพรรษา) และเป็นทั้งประเพณีในชุมชน (จ.ชลบุรี) หรือประเพณีกินเหนียว (แต่งงาน) เป็นทั้งประเพณีในวงจรชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็เป็นประเพณีท้องดินชาวไทยมุสลิม (ภาคใต้) หรือประเพณีแซยิดวันเกิดของชาวจีนที่เป็นการแสดงความยินดีในวาระที่ผู้ใหญ่มีอายุครบปีนักษัตร เช่น 60 ปี 72 ปี ก็มีความคาบเกี่ยวระหว่างประเพณีวงจรชีวิตกับประเพณีในกลุ่มชนชาวจีน เป็นต้น

สำหรับพิธีกรรมหรือกิจกรรมในรอบปีนั้น มีข้อน่าสังเกตว่าระยะหลังยังมีการกำหนดวันสำคัญต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อยืนยันถึงความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เช่น วันฉัตรมงคล วันจักรี เป็นต้น ประเพณี - พิธีกรรม หรือกิจกรรมตามวันสำคัญต่างๆ เหล่านี้ มีบทบาทในการทำให้สมาชิกมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญทำทาน กินเลี้ยง และรื่นเริงสนุกสนานร่วมกัน หมู่สาวก็มีโอกาสพบปะกัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติรวมมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมสังสรรค์กัน ทั้งหมดนี้คือ พิธีกรรมที่จะทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคมหรือประเทศชาติในที่สุด นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน หากใช้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ก็เท่ากับว่าเราไม่ตกเป็นทาสของพิธีกรรม แต่เป็นนายของพิธีกรรม แต่มีข้อน่าสังเกตว่าเทศกาลสงกรานต์ในระยะหลังมานี้ กลับกลายเป็นเทศกาลของการเดินทางไกล และทำให้เกิดอุบัติเหตุมากจนน่าทบทวนในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งทางฝ่ายรัฐบาลและเอกชนตลอดจนประชาชนทั่วไป

ระบบความเชื่อ : ความเห็นเชิงลบและเชิงบวก

ระบบความเชื่อประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน ที่จะแยกทำความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้นคือ ตำนาน สัญลักษณ์ และพิธีกรรม ตำนานหรือ (myth) คือ เรื่องเล่าอันแสดงที่มาหรือต้นเค้าว่าทำไมจึงเกิดสัญลักษณ์นั้น ๆ หรือพิธีกรรมนั้น ๆ หรือความเชื่อเช่นนั้น เช่น ประเพณีกรวดน้ำหลังทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ มีที่มาแต่ครั้งก่อนพุทธกาลว่าเมื่อพระโพธิสัตว์โกลัจะบรรลุนิพพาน ได้มีกองทัพพญามาร (เปรียบได้กับกิเลส) ยกมาขัดขวางมิให้ทรงตรัสรู้ พญามาราริธาถามพระโพธิสัตว์ว่าท่านเป็นใคร สังสมบุญมาแต่ชาติไหน จึงคิดว่าจะตรัสรู้เป็นมหาบุรุษได้ในโลก พระโพธิสัตว์หรือเจ้าชายสิทธัตถะในเพศบรรพชิตทรงตอบว่า พระองค์ได้สังสมบุญบารมีมาเป็นอนกชาติ ยักษ์ก็ทำทนายต่อไปว่าให้

หาพยานมา พระโพธิสัตว์จึงขึ้นไปที่พื้นดิน ทันใดนั้นแม่พระธรณีก็ปรากฏขึ้นและบิบบวยผมให้น้ำออกมาท่วมกองทัพบพญามารแตกพ่ายไปและพระองค์ก็บรรลुพระโพธิญาณในที่สุด

เหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนนี้ทำให้เกิดรูปแบบวัฒนธรรมต่างๆ ตามมามากมาย เช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัยในท่านั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาวางบนพระเพลาขวา นิ้วพระดัชนีชี้ไปเบื้องต่ำ คือ ดิน และเกิดภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ (น.ณ ปากน้ำ, 2530) ซึ่ง จิตรกรรมมักเขียนไว้ที่ผนังตรงข้ามพระประธาน นอกจากนี้ก็เกิดประเพณีกรวดน้ำหลังทำบุญทุกครั้ง จากความเชื่อว่า เมื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบุญบารมีครั้งใดก็จะหลั่งน้ำไปสะสมไว้ที่แม่พระธรณีทุกครั้ง และทำให้เกิดประติมากรรมรูปแม่พระธรณีบิบบวยผมด้วย (ที่มีชื่อเสียงอยู่ที่มัสยิดหลวง ถนนราชดำเนินใน) อันที่จริง การกรวดน้ำก็เท่ากับเป็นการตั้งสมาธิจิต ตั้งความปรารถนาต่อญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ ต่อเจ้ากรรมนายเวร ซึ่งก็คือสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกให้ได้รับผลกุศลของเรา ซึ่งถ้าไม่สะดวกหรือลืม เราก็มักได้รับคำสอนจากผู้ใหญ่เสมอให้กรวดแห้งเอาก็ได้ หมายถึง ไม่ต้องใช้น้ำก็ได้ สิ่งสำคัญคือ ความตั้งใจแน่วแน่ต่อการอุทิศกุศล ทุกสิ่งในโลก น่าจะมีทั้งคุณและโทษเปรียบเสมือนเหรียญสองด้านศาสนา คติความเชื่อที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศิลปกรรม ประเพณี พิธีกรรม หรือข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ก็ดี ล้วนมีคุณค่าในขณะเดียวกันก็อาจมีข้อเสียก็ได้ สุดแต่ผู้นำไปใช้จะมีดุลยพินิจเพียงใด ดังคำกล่าวที่ว่า เราจะตกเป็นทาสของประเพณีหรือเราจะนำประเพณีมาใช้ให้เป็นประโยชน์ นั่นคือ การปฏิบัติตามประเพณีโดยไม่รู้ความหมายที่แท้จริง โดยอ้างว่าทำตามกันมา เพราะสิ่งนี้จะเข้าข่ายของความมมงายได้

ในสังคมไทยเรามักได้ยินคำกล่าวนี้อีกคือ “ต่าน้ำพริกละลายแม่บ้าน” นั่นคือ เมื่อจัดงานประเพณี-พิธีกรรมที่ไร้มักจะสิ้นเปลืองเงินทองมากมาย ส่วนใหญ่หมดไปกับการจัดเลี้ยงแขก เป็นการรักษาศักดิ์ศรีฐานะของเจ้าภาพ แม้จะกั๊กนี้ยืมสินก็ตาม หรือเมื่อจัดงานศพก็มักมีคำพูดว่า “คนตายขายคนเป็น” หมายถึง คนเป็นซึ่งหมายถึงเจ้าภาพและญาติพี่น้องก็มักจะต้องใช้เงินครั้งละมาก ๆ ไปกับการจัดงาน ซึ่งคำพูดนี้ไม่ยุติธรรมกับคนตายที่ไม่ได้มารู้เรื่องราวด้วยเลย อันที่จริงแล้วถ้าคนตายไม่ได้สั่งเสียให้ญาติจัดงานใหญ่โตก็จะต้องกล่าวโทษเจ้าภาพที่เอาคนตายมาขาย นอกจากนี้ช่วงหลัง ๆ มานี้เจ้าภาพถึงกับให้มีบ่อนการพนันมาเล่นในงานศพเพื่อเก็บค่าเช่า (ค่าต่ง) ตัวอย่างนี้ยิ่งทำให้เห็นชัดว่า เราใช้ประเพณีเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ทั้งเป็นการนำไปสู่อบายมุขโดยตรง

ที่กล่าวไปแล้วนี้ เป็นตัวอย่างของการใช้วัฒนธรรมความเชื่อไปในเชิงลบ ในส่วนที่เป็นเชิงบวกนั้นก็มิใช่น้อย ดังจะขอจำแนกเป็นประเด็นต่อไปนี้

1. วัฒนธรรม-พิธีกรรม เป็นกลไกสร้างความเข้มแข็ง

การมีความคิด ความเชื่อในสิ่งเดียวกันย่อมหมายถึง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความกลมเกลียวที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ไปด้วยกัน ซึ่งส่งผลถึงความเป็นปึกแผ่น ความเข้มแข็งของสังคมในที่สุด

ดังนั้น ความเชื่อในสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะเรื่องผี เรื่องวิญญาณ จึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่มนุษย์ต่อไป เพราะเมื่อถึงจุดหนึ่งที่ความคิดทางวิทยาศาสตร์ไม่สามารถตอบข้อสงสัยของมนุษย์ได้เราก็จะไปที่ระบบ ความเชื่อ

ดังนั้น สังคมไทยในอดีตจึงจัดระบบความเชื่อเรื่องผีไว้อย่างสลับซับซ้อน มีเหตุมีผล ประกอบด้วย ผีสางที่ให้คุณ และผีร้ายที่ให้โทษเมื่อทำผิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม ความเชื่อในเรื่องนี้จึงกลายเป็นกลไกควบคุมสังคมที่สำคัญ แต่สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันด้วยการเติบโตของระบบทุนนิยม รวมทั้งกฎหมายบ้านเมืองที่ลบล้างจารีตประเพณีดั้งเดิม ความเชื่อเรื่องผีที่เคยเป็นส่วนสำคัญในการควบคุมสังคมก็ลดบทบาทที่เป็นระบบลง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539)

แต่ถ้าพิจารณาใคร่ครวญเรื่องของความเชื่อในความหมายที่ตรงกันข้ามแล้ว เราก็จะพบว่า ความเชื่อ พิธีกรรมก็อาจเกิดผลเชิงลบเช่นกัน หากผู้คนงมงายอย่างไร้เหตุผล เช่น การแจกน้ำมันตราคาราณครฐานสูตรของกรุงเทพมหานคร เมื่อเดือนเมษายน 2545 ซึ่งเกิดทุจริตชนปลอมน้ำมันตราคาราณคร เพราะมีผู้คนแตกตื่นมาขอรับมากมายจนน้ำมันตราคาราณครไม่พอแจกทั้งยังเกิดภาวะระส่ำระสายจากฝูงชนที่แสดงความต้องการน้ำมันตราคาราณครอย่างแรงกล้าจึงปรากฏทุจริตชนที่ปลอมน้ำมันตราคาราณครขายหาประโยชน์ให้ตนเอง

2. เป็นที่พึ่งทางใจ จัดความกังวล ความไม่มั่นใจ

มนุษย์มีสัญชาตญาณของความกลัว ยิ่งในยุคที่ยังไม่มีหลักวิทยาศาสตร์อธิบายปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้ มนุษย์ก็ยิ่งกลัว ไฟร้อง ไฟแลบ ไฟผ่า พายุ น้ำท่วม ฯลฯ มนุษย์จึงเชื่อว่ามีผีวิญญาณสิงอยู่ตามป่า เขา ทะเล ต้นไม้ แม้กระทั่งของใช้ในชีวิตประจำวัน การเข่นสรวงไหว้พญานาค อ้อนวอน แม้กระทั่งติดสินบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ ทำให้มนุษย์หายนวาทกลัว สบายใจขึ้น มั่นใจขึ้น และเกิดเป็นรูปแบบวัฒนธรรมต่าง ๆ ขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้วิทยาศาสตร์จะอธิบายสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้ แต่บางครั้งก็ยังอธิบายไม่ได้ทั้งหมด เราจึงเห็นว่า คนในยุคปัจจุบันก็ยังนับถือภูติผีวิญญาณอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับความตาย (แสงอรุณ รัตกสิกร, 2542) เมื่อญาติพี่น้องคนใกล้ชิดถึงแก่ความตาย จึงมักมีพิธีกรรมเข้ามาช่วยลดความหวาดกลัวลงไป ต้องเอาข้าวเอาน้ำไปเซ่นไหว้ที่โลงศพให้มากินเครื่องเซ่น เพราะเกรงว่าวิญญาณจะหิวโหย ถึงเทศกาลที่เชื่อว่าโลกของผีจะเปิดประตูให้ลงมาเยี่ยมญาติในเมืองมนุษย์ก็จะมีพิธีทำบุญให้ และพิธีกรรมทำนองนี้จะพบว่าทุกภูมิภาค ทุกกลุ่มชนในสังคมไทย เช่น ภาคกลางมีพิธีทำบุญบังสุกุลอุริวันสงกรานต์ ภาคใต้มีประเพณีชิงเปรตหรือที่เรียกสารทเดือนสิบ คนจีนมีประเพณีไหว้เซ่งเม้ง เป็นต้น พิธีกรรมดังกล่าวเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงโลกของคนเป็นกับโลกของคนตายให้มาอยู่ใกล้กัน ทำให้คนเป็นไม่รู้สึกลัวว่าเหวมากนัก เพราะได้มีกิจกรรมติดต่อกับญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วเป็นครั้งเป็นคราว

นอกจากนี้หากทบทวนดีๆ เราจะพบว่าประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิตยังสร้างความเชื่อมั่นต่อสภาวะที่เรียกว่าจุดเปลี่ยนผ่านของชีวิตให้ดูสนิทแนบเนียนขึ้น เช่น ประเพณีบวชก็จะมีพิธีทำขวัญนาค เสมือนหนึ่งการกล่อมเกลาจิตใจนาคให้ก้าวเข้าสู่สภาวะภิกขุผู้มุ่งหมั่นผ้าเหลืองและจะใช้ชีวิตเยี่ยงคนในธรรมะที่ตนไม่คุ้นเคย เพื่อก้าวเข้าสู่การบวชเรียนให้เป็นคนสุกตามคติคนไทยก่อนจะเป็นผู้ใหญ่ที่ได้รับการยอมรับนับถือในสังคม และเข้าพิธีแต่งงานมีครอบครัวเป็นหลักเป็นฐานสืบไป เราจึงมีคำพูดล้อเลียนกันมาว่า “อย่าเบียดก่อนบวช”

ในพิธีแต่งงานก็เช่นกัน การที่คนสองคนจะตกลงใจหรือได้รับการตกลงจากผู้ใหญ่ให้ใช้ชีวิตร่วมกันไปตลอดชีวิต อาจเป็นความไม่คุ้นหน้า (ในยุคที่สังคมยังให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ของทั้งคู่ บ่าว-สาว) ความแปลกหรือความไม่คุ้นเคยนี้ทำให้ต้องมีพิธีแต่งงานเข้ามาเกี่ยวข้อง พิธีกินดอง (กินเลี้ยงเพื่อแสดงความเป็นญาติกันทั้งสองฝ่าย) ของทางภาคอีสาน เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ่าวสาวตลอดจนญาติทั้งสองฝ่าย กล่าวคือมีการ “ผูกข้อต่อแขน” ให้ญาติที่จะมาเป็นแขกหรือสะใภ้กับฝ่ายตนด้วย เท่ากับว่า พิธีกรรมเปิดโอกาสให้สร้างความคุ้นเคย ความอบอุ่นในระหว่างญาติมิตรที่จะมาเกี่ยวข้องกันด้วยอาภักดิ์กิริยาใกล้ชิดสนิทสนม จากสัมผัสและเส้นฝ้ายที่ใช้ เท่ากับเป็นการสร้างความสบายใจ ความมั่นใจให้ทุกคนโดยเฉพาะบ่าว-สาว

3. ระบบความเชื่อช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติ

เป็นที่ทราบกันดีในปัจจุบันว่า ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่วิปริตผิดผันไปจากกฎเกณฑ์ธรรมชาติเช่นปรากฏการณ์เอลนีโญ เกิดจากการที่มนุษย์ฝืนธรรมชาติ ไม่ว่าตัดไม้ทำลายป่าจำนวนมากๆ หรือ

ใช้เชื้อเพลิงธรรมชาติ (น้ำมัน แก๊ส) หรือน้ำจำนวนมากมหาศาล เพื่อใช้กับระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การฝ่าฝืนนี้ทำให้ธรรมชาติขาดความสมดุล มีผลให้เกิดน้ำท่วม แผ่นดินไหว พายุรุนแรง ถึงฤดูฝน ฝนไม่ตกถึงหน้าแล้งฝนกลับตกแบบกระเซ็นกระสาย ซึ่งสิ่งนี้ย่อมส่งผลมาถึงความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินอันประมาณค่ามิได้ และเป็นผลกระทบในวงกว้างทุกภูมิภาคของโลก และน่าสังเกตว่าเกิดขึ้นบ่อยครั้งมากในช่วงหลังๆ มา

ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ในขณะที่สังคมแต่ก่อนซึ่งยังเชื่อว่าดิน น้ำ ลม ไฟ มีวิญญาณสถิตประจำ คือ แม่พระธรณี (ดิน) แม่พระคงคา (น้ำ) พระพายุ (ลม) ไฟ (พระอัคนี) สามารถดลบันดาลภัยพิบัติได้หากไปลบหลู่ท่าน หรือนำท่านมาใช้อย่างประมาท

มีความเป็นไปได้ว่าการที่คนแต่ก่อนทำพิธีเช่นสรวง พลีบูชาธรรมชาติเพราะเชื่อว่า ธรรมชาติมีวิญญาณสิงสถิตอยู่ ทำให้มนุษย์ไม่กล้าฝ่าฝืน ไม่กล้าทำลายธรรมชาติ จะตัดต้นไม้แต่ละต้นก็ต้องมีพิธีเช่นสรวงขออนุญาตเทพารักษ์ เพื่อให้เทพารักษ์รู้ตัวและไม่โกรธคนตัด คนแต่ก่อนจึงตัดไม้เท่าที่ตนเองจะนำไปใช้สอย ทำให้ต้นไม้มีโอกาสเติบโตทัน ในขณะที่ระบบอุตสาหกรรมไม่เกรงกลัวเทพารักษ์จึงตัดทีละมาก ๆ หรือทีละภูเขา การขาดรากไม้ขนาดใหญ่จำนวนมากๆ ยึดน้ำไว้กับดิน จึงทำให้เกิดอุทกภัย ซึ่งปรากฏการณ์นี้หากจะใช้คำพูดอย่างคนโบราณก็คงจะเป็นคำว่า “ถูกฟ้าดินลงโทษ” ซึ่งก็ไม่ผิดความจริงมากนัก

สังคมไทยยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติอีกมาก เช่นทางภาคเหนือมีพิธีสืบชาติตาต้นไม้ สืบชาติป่า ในส่วนของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับน้ำนั้น ที่คนไทยทุกภูมิภาครู้จักกันดี คือ ประเพณีลอยกระทง ซึ่งวัตถุประสงค์ดั้งเดิมก็คือ การขอขมาแม่พระคงคา (วิญญาณที่เชื่อว่ารักษาแม่น้ำลำคลอง) ที่ตนได้ล่วงเกิน ถวายเพลิงปฎิบัติลงไป และขอบคุณแม่พระคงคาที่ให้นมนุษย์ได้ใช้อุปโภค บริโภค นำเสวยตายที่ประเพณีลอยกระทงเกิดความผิดเพี้ยนจากวัตถุประสงค์เดิมไปมาสู่สาระเพียงแค่ความสนุกสนาน และเพื่อให้หนุ่มสาวได้อธิษฐานร่วมกันภายใต้แสงจันทร์วันเพ็ญ ก่อนที่ (อาจจะ) จะนำไปสู่โศกนาฏกรรมในคลินิกเถื่อนหากเกิดการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ หรือการที่หน่วยงานการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทยหวังผลเพียงเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมากๆ ในช่วงเทศกาลลอยกระทง โดยไม่คำนึงถึงกระทงธรรมชาติหรือกระทงวัสดุสังเคราะห์ที่เป็นขยะในน้ำ (แม่พระคงคา) ว่าจะเพิ่มมากขึ้นจากปกติ

นอกจากนี้ ทางภาคใต้เราพบว่าบริเวณที่เป็นป่าช้านั้น จะเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติอันยากที่ผู้ใดจะกล้าล่วงล้ำเข้าไปได้ในขณะที่ธรรมชาติบริเวณอื่น ๆ ถูกมนุษย์รุกล้ำนำไปใช้จนเกิดสภาพเสื่อมโทรม แต่บริเวณป่าช้าจะไม่มีใครเข้ามารบกวน จึงยังคงความสมบูรณ์อยู่ และชาวบ้านเชื่อว่าถ้าเข้าไปขอเก็บผักหญ้าเล็ก ๆ น้อยๆ ก็จะไม่ถูกภูตผีสิงโทษ นอกจากจะโลภนำออกไปทีละมาก ๆ เท่ากับธรรมชาติไม่มีโอกาสฟื้นตัว ปรากฏการณ์นี้ยังเกิดขึ้นในชนบททางภาคอีสานเช่นกัน คือบริเวณศาลผีปู่ตา ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน จะคงสภาพความสมบูรณ์ของธรรมชาติเช่นเดียวกับป่าช้าทางภาคใต้

ในสังคมไทย วัฒนธรรม คติความเชื่อ มีความเกี่ยวพันกับมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชนมาช้านาน ผู้ปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคม แต่ทั้งนี้ผู้ปกครองก็ต้องมีคุณธรรมด้วย นอกจากนี้ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นทางคติพุทธ พราหมณ์ หรือผี จะให้คุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะมีวิจารณญาณอย่างไร จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกเป็นทาสด้วยความเชื่อจนมลาย ไร้เหตุผลก็ได้ เพราะแก่นพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเหตุผล เดินสายกลาง และผลเกิดจากเหตุ การมี “สติ” อาจทำให้

ไม่เสีย “สตางค์” ค่ามงาย เช่น เสดาะเคราะห์ด้วยราคา 999 หรือ 99บาท ซึ่งนอกจากเสียเงินทองแล้ว บางครั้งยังอาจเสียตัวด้วย โดยเฉพาะสตรี และต้องไม่ลืมคำนึงถึงความต่างของ 2 คำนี้ คือ

ไสยศาสตร์ (ไสยะ - ความหลับไหล มงาย โง่เขลา มัวเมา)

พุทธศาสตร์ (พุทธะ - ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน แจ่มใส)

จะเห็นว่ามีคามจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเรื่องของศาสนา-ความเชื่อ เพราะสิ่งนี้ก่อให้เกิด ศิลปวัฒนธรรม ค่านิยมต่างๆ โดยเฉพาะในสังคมไทยซึ่งมีสถาบันหลักคือ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตามยังมีวัฒนธรรมส่วนต่างๆ อีกมากมายในทุกภูมิภาคของไทยที่เกิดจากความเชื่อท้องถิ่นนั้น ๆ และสิ่งนี้เป็นประโยชน์ที่ทำให้เกิดการรวมตัวของสังคม โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่เห็นเด่นชัดคือ ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ แต่จะต้องตระหนักว่า ในปัจจุบันมีการใช้ความเชื่อทางไสยศาสตร์มากมายเพื่อตอบสนองความไม่มั่นคงทางจิตใจของผู้คนที่ยังขาดความเชื่อมั่นในหลักธรรมทางศาสนา จึงเปิดโอกาสให้คนทุจริตอาศัยความมั่งคั่งเป็นช่องทางทำมาหากิน ดังนั้นจึงขอให้ใช้วิจารณญาณในเรื่องนี้ให้ถี่และถ่วงถี่ เพราะความเชื่อทางศาสนามีใช้แสดงออกทางวัตถุเครื่องรางของขลังติดตัวเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงแบบแผนวิถีชีวิตทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การรักษาพยาบาล แม้การนุ่งห่มหรือข้อห้ามต่างๆ ที่เป็นจารีตหรือกลไกให้คนในสังคมได้ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติสมานฉันท์จากวัฒนธรรมหลากหลายมิติ (<https://www.baanjommyut.com>.)

ดังนั้น เทศกาลและพิธีกรรม ประเพณีไทยมีผลต่อชุมชนก่อให้เกิดความสามัคคีมีความมั่นคงย่อมมีข้อปฏิบัติที่เหมือนกัน ข้อปฏิบัติทางด้านความเชื่อเรื่องศาสนาก็เป็นอย่างเดียวกัน ดังนี้ คือ

๑. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มชนเพื่อเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
๒. ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ในการทำคามดี
๓. ก่อให้เกิดความผาสุกในการอยู่ร่วมกัน
๔. ก่อให้เกิดการปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม

สรุปท้ายบท

สรุปได้ว่า เทศกาลและพิธีกรรมมีจุดมุ่งหมาย ก็คือการประกอบกิจกรรมร่วมกันเป็นวินัยขั้นพื้นฐาน เป็นสื่อสายใยสร้างสรรค์ความสามัคคี นำคนให้ประสานเข้ากับสังคม เป็นเครื่องนำศรัทธาที่จะพาให้เข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นไป เทศกาลและพิธีกรรมจึงเป็นสื่อสายใยสัมพันธ์สร้างสรรค์ความสามัคคีในสังคม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เทศกาลในประเทศไทยนี้มีมากมายทั้งเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา บางเทศกาลก็ทนต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกไม่ได้ หรือปรับตัวไม่ทัน ก็ต้องตายไปแม้จะมีเทศกาลที่ตายไปบ้างตามกาลเวลา ขณะเดียวกันก็มีเทศกาลใหม่ๆ เกิดขึ้นทดแทนอย่างไม่ขาดสาย เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยว มักจะเกิดขึ้นใหม่ทุกๆ ปี เทศกาลที่มีลักษณะเพื่อการท่องเที่ยวอันมักจะเป็นเทศกาลเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อรื่นเริงบันเทิงใจ พร้อมกันนั้นก็มักจะมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจตามช่วงฤดูกาล หรือตามโอกาส ขยายความงดงาม ความต่างหรือแปลก เป็นต้น ถึงกระนั้น ก็อาจจะมีอยู่บ้าง ที่เป็นเทศกาลที่เกิดจากความเชื่อ แต่ต่อมาก็ประยุกต์เพื่อการท่องเที่ยวไป ลดความเข้มข้นลง ตัดความศักดิ์ออก และพิธีกรรมที่มีอยู่ในเทศกาลลักษณะนี้ก็เป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อความยิ่งใหญ่ เพื่อความงดงาม เพื่อความสวยงาม ไม่มีเพื่อความเข้มข้น หรือเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และมีระเบียบแบบแผน ขั้นตอนการปฏิบัติไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับยุคสมัยความเหมาะสมเป็นสำคัญ ส่วนเทศกาลและพิธีกรรมทางศาสนามีจุดเริ่มต้นจากความเชื่อหรือศรัทธาต่อศาสนานั้นๆ เป็นสำคัญ

เทศกาลและพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงออกต่อความเชื่อนั้นๆ ถูกรักษาเอาไว้โดยการปฏิบัติสืบต่อกันมา พร้อมทั้งจัดให้มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อนั้นๆ ขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอย่างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแล้ว ก็กลายเป็นเทศกาลนั้นเทศกาลนี้ขึ้นมา ความเชื่อมีมากมาย พิธีกรรมก็มีมากมายตามไปด้วย ถึงอย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เราจะศึกษากันก็เฉพาะเทศกาลพิธีกรรมที่สำคัญของ 5 ศาสนา ที่รัฐบาลให้การอุปถัมภ์เท่านั้น ได้แก่ ศาสนาพุทธ คริสต์อิสลาม พราหมณ์-ฮินดู และซิกข์ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์มจร. (2553). **เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. อยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- น.ณ ปากน้ำ; (2530), **เมืองโบราณ**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดส่วนกลาง.
- ราชบัณฑิตยสถาน, (2546), **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **นวโกวาท**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552)
- แสงอรุณ รัตกสิกร, (2542). **ลักษณะไทย 4 วัฒนธรรมพื้นบ้าน**, : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
- แสงอรุณ รัตกสิกรและคณะ. (2552). **ลักษณะไทย 4 วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารกรุงเทพ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม, (2539). **โครงการทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: กองวิชาการโบราณคดี.
- <https://sites.google.com/site/thailandcoth/ngan-theskal-prapheni-khxng-thiy>
- https://www.baanjomayut.com/library/culture_faith/02.html